

Egy magyar történész a legnagyobb szlovákról

Demmel József: A szlovák nemzet születése; Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2011. 373 oldal

A könyv szerzője, Demmel József fiatal magyar történész, szlovakista, fő kutatási területe a 19. századi szlovák társadalomtörténet. Ebben a témában jelent meg 2009-ben Pozsonyban, a Kalligram Kiadó gondozásában első önálló könyve is, mely az *„Egész Szlovákia elfért egy tutajon...”; Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről* címet viseli. Emellett számos cikket publikált már ebben vagy ehhez köthető témában. 2006 és 2008 között a *Sic Itur ad Astra* című folyóirat szerkesztője.

A szerző szerint akár az is indokolt lehetne, ha „életrajzi tanulmánykötetként” határoznánk meg a könyvet (15. old.), az ugyanis nem nevezhető hagyományos értelemben vett életrajzi munkának. Több egymással összefüggő tanulmányból épül fel, a kapcsolódási pontot Ludovít Štúr személye jelenti. Az ő élettörténetét végigkísérve – amennyire a források lehetővé teszik – az olvasó megismerheti a 19. századi felső-magyarországi társadalom viszonyait. A szerző által is említett töredezettségért az olvasót kárpótolja az olvasót a rengeteg új ismeret és egy merőben új megközelítési mód. Demmel elhelyezi Štúrt a kor társadalmában, majd gondosan szemügyre veszi, milyen lehetőségek álltak előtte különböző életszakaszaiban, és a források segítségével igyekszik megragadni cselekvéseinek mozgatórugóit.

A forrásanyag és a felhasznált irodalom valóban bőséges, nagy előnyt jelent a szerző szlovák nyelvtudása, hiszen így eredeti keletkezési nyelvén olvashatott nemcsak 19. századi forrásokat, hanem Štúrral foglalkozó szakirodalmakat is.

Demmel József határozott célja, hogy monográfiája a magyar és a szlovák olvasókör számára egyformán érvényes legyen. Ezt úgy szándékozik elérni, hogy egyrészt szakít a Štúr-kánonnal (így a magyar fél olvashat Štúrról objektív történelmi munkát), másrésztől „leszámol” a magyar történetírásban meggyökeresedett toposszal, miszerint Štúr csak mint a magyar nemzeti ügy esküdt ellensége és árulója lenne említésre méltó 1848–1849 kapcsán (ezzel pedig a szlovák fél felé tesz lépéseket). A munka mindenképp hiánypótló, hiszen ennyire elfogulatlan, ennyi forrást megszólaltató Štúr-biográfia eddig még nem látott napvilágot.

A szerző azzal magyarázza a kötet – az olvasást egyébként nem zavaró – töredezett szerkesztésmódját, hogy csak ilyen módon lehet úgy beszélni Štúrról magyarul, hogy a szöveg szlovák fordításában se veszítse el eredeti jelentését, és ne változzon meg tartalmi mondanivalója. Demmel kiemeli, hogy a leegyszerűsített, sematikus, sarkos múltmagyarázatokat szeretné kiváltani másfajta kérdések feltevése, más kontextusok bevonása, többféle szempontrendszer alkalmazása révén, nem akarja tehát mindezzel kétségbe vonni a (cseh)szlovák történetírás szakmai színvonalát. Mindamellett véleményem szerint nem sikerült minden esetben eltávolodni a nemzeti kontextustól, ez különösen észrevehető Štúrnak a magyar főnemességhez fűződő viszonyának tárgyalásánál: fontos ugyan kiemelni a nemzeti szempontokat is, és erről az oldalról is megvizsgálni a kapcsolatrendszert, hiszen a kötet „főszereplője” a 19. századi szlovák nemzeti mozgalom egyik legkiemelkedőbb alakja, a nemzeti ügy, általában a nemzet kérdésköre nem semleges terület számára, épp ellenkezőleg; azonban a nemzeti ellentétken túl egyéb tényezők is alakították Štúr és

a magyar nemesség viszonyát (melyet a szerző szintén kifejti). A meglévő nemzeti elmentétek megerősítése, illetve cáfolata azonban az összegzésben gyakran túlsúlyba kerül az egyéb körülmények tárgyalásához képest. Például a szerző leírja, hogy „Zay Károly és Ludovít Štúr viszonya jóval összetettebb, bonyolultabb volt, minthogy egyszerű nemzeti ellenségeskedésként jellemezhetnénk”, majd néhány sorral lejjebb rációfol iménti állítására, amikor a két fél közti viszony megromlásának egyedüli okaként a nemzeti ellentéteket említi: „...a nemzeti elmentétek azonban, úgy tűnik, ebben a kapcsolatban is kezelhetetlenek voltak, a vita pedig szétfeszítette a kliens–patrónus viszony kereteit.” (120. old.)

A könyv műfaji besorolása után Demmel megvizsgálja a Štúr-kultusz kialakulásának körülményeit. Megtudhatjuk, hogy az tulajdonképpen 1867 után kezdett kiformalódní Štúr egykori diákjai tevékenységének következtében (bár a szerző szerint már Štúr halálakor is voltak bizonyos jelek arra vonatkozóan, hogy később megkülönböztetett figyelemben részesül majd). Ilyen diák volt Jozef Podhradsky is, aki eképpen vélekedett Štúrról: „Ő volt számunkra az ablak, amelyen keresztül büszkén tekinthettünk egész Szlovákiára”. (29. old.) A kultusz kiépítésében élen járt Jozef Miloslav Hurban, az egykori „harcostárs” is, aki az 1880-as években jelentette meg Ludovít Štúrról írott életrajzát.

A „legnagyobb szlovák” képének megrajzolását nem egyszer tudományos körök végezték. Azonban arra is akadt példa, hogy Štúr negatív szereplőként jelent meg, különösen az első Csehszlovákia megalakulása után, amikor is az egységes csehszlovák nemzetadat kiépítésén fáradozó politika Štúr egyik legnagyobb vívmányát, a szlovák irodalmi nyelv megteremtését (egy közép-szlovákiai nyelvjárás irodalmi nyelvi rangra emelését) Štúr legnagyobb hibájaként könyvelte el.

Demmel József könyvét három részre tagolta. Az első tartalmazza az előszót, a

Štúr-kánon kialakulásának fontosabb csomópontjait, valamint a magyar és a szlovák Štúr-irodalom rövid áttekintését. A második rész (a tartalomjegyzékben I-gyel jelölve) 1588-tól, a Štúr-család nevének első felbukkanásától követi nyomon a család történetét. Megtudhatjuk, hogy a család fő tevékenységi köre a céhes ipar – azon belül is a posztókészítés – köré összpontosult a 17. század második felétől. Ez a megélhetési forrás körülbelül a 18–19. század fordulójáig biztosította a család megélhetését. Pavel Štúrnak (Ludovít nagyapjának) már el kellett hagynia a 16. század végétől a család központjának számító Trencsént, hogy biztos megélhetésre találjon. Pavel Štúr második fia, Samuel viszont a modori evangélikus gimnázium elvégzése után tanári állást kapott a trencsényi evangélikus algimnáziumban, amelyet később elhagyott, hogy Zayugróra tegye át székhelyét (feleségével és fiával együtt). A szerző elhelyezi a családot a kor társadalmában, továbbá gondosan elemzi megélhetési lehetőségeiket, házassági stratégiáikat. Kétségtelenül új megközelítési mód, hogy megvizsgálta a család kapcsolatrendszerét, kapcsolati hálózatát. Samuel Štúr gyermekeinek életét döntően befolyásolta az evangélikus egyházhoz való viszony. Már nem csak vallásgyakorlatukat határozta meg, amint az korábban tapasztalható volt, hanem például a számukra rendelkezésre álló „házassági piacot” is.

A szerző részletesen tárgyalja a Štúr nemzeti identitásának kialakulását befolyásoló tényezőket. Ennek egyik legfontosabb momentum a győri diákevekre tehető, ahol Leopld Petz – a gimnázium egyik tanára – Štúrra gyakorolt hatását lehet kiemelni. Petz soproni német származású tanító volt, aki az algimnáziumban szláv származású diákjait megismertette a szláv irodalommal, ez is hozzájárulhatott Štúr szláv identitásának kialakulásához. Demmel ezen a ponton újabb adalékkal szolgál, a kötet főszereplőjének kapcsolathálóját megvizsgálva rámutat, hogy Petz és Zay Károly már korábról ismerték egymást, s ez nem elhanyagolható

tény, mivel Samuel Štúr zayugróci tanítóként tudomást szerezhetett a kiváló pedagógusról, s ez döntően hozzájárulhatott ahhoz, hogy fiát hozzá küldte tanulni a gimnáziumba.

Ludovít Štúr életét vizsgálva látható, hogy folyamatosan megélhetési nehézségekkel küzdött. A külföldről érkező támogatások sem tudták minden esetben fedezni a kiadásait. Ezt magánnevelői tevékenységgel igyekezett kiegészíteni, így került kapcsolatba számos magyar főúri családdal, amelyekhez ellentmondásos viszony fűzte. Demmel kitér a magánnevelői foglalkozás 19. századi társadalmi gyakorlatára. (Ez a módszer egyébként a kötet egészében megfigyelhető, ha Štúr aktuális hivatására terelődik a szó, a szerző először megvizsgálja annak társadalmi körülményeit, elhelyezi azt a 19. századi Magyarország társadalmában. Erre nézve lásd még a „Zólyom város képviselői és képviselőjelöltjei 1832–1848”, „Képviselőválasztás 1847 őszén”, „Városi követek az országgyűlés munkájában” című alfejezeteket.)

A magánnevelői hivatás kötötte őt a magyar főnemesi családokhoz, például a Zay-, az Osztrólczy- és a Prónay-családokhoz. Az utóbbihoz fűződő viszonya különösen érdekes: nemzeti ellentétekkel terhelt kapcsolat, azonban az evangélikus társadalmon belüli kontextusok vizsgálata új megvilágításba helyezi Ludovít Štúr és Prónay János viszonyát. A Prónay-család egyik ága ugyanis sok szállal kötődött a szlovák nemzeti mozgalom evangélikus tagjaihoz, azonban Demmel erről nem közöl további információt.

Štúrt különleges viszony fűzte Zay Károlyhoz is. Ismeretségük szemléltetésére Demmel a patrónus-kliens viszony meghatározást használja. Ez a viszony, ahogy kimutatja, még egy generációval korábbra, Zay Imre és Samuel Štúr generációjára nyúlik vissza. A patrónus-kliens viszony a kora újkori európai politikai kultúra széles körben elterjedt jelensége, két eltérő társadalmi helyzetű személy között jön létre, szemé-

lyes kötődésen alapul. A magasabb társadalmi helyzetű fél (patrónus) hatalma, presztízse, gazdasági lehetőségei, kapcsolatai révén bizonyos előnyökhöz segíti az alacsonyabb társadalmi osztályú felet (kliens). A kliens cserébe hűséggel vagy szolgálattal „adózik” pártfogójának; fontos megjegyezni, hogy a viszony a felek önkéntességén alapul. Ilyen patrónus-kliens viszony állt fenn az Osztrólczyk és Štúr között is, mely 1849 és 1853 között volt a legintenzívebb. Ezt Demmel azzal magyarázza, hogy a magyar nemesi család a szabadságharc idején a császárhű erőket támogatta, ez pedig lényegesen leszűkítette a család kapcsolati hálóját, amely a királyhű, konzervatív, evangélikus rétegre korlátozódott. Így kerülhettek szorosabb kapcsolatba Štúrral.

Demmel könyvében tárgyalja Ludovít Štúr magánéletét is. A korábbi történeti munkák ezt a kérdést vagy nem érintették, vagy a „nemzettel házasságot kötő” férfiről szóltak. A Marie Pospíšilovához és az Osztrólczy Etelkához fűződő viszonyát nevezte a szakirodalom szerelmi viszonynak, de a rendelkezésre álló források alapján ezt nem lehet meggyőzően bizonyítani. A Štúr magánéletére vonatkozó források nem teszik lehetővé, hogy biztosan tájékozódjunk.

A harmadik nagyobb rész (a tartalomjegyzékben II-vel jelölve) Štúrnak a szlovák irodalmi nyelv megalkotásában játszott (fő)szerepét tárgyaló tanulmánnyal kezdődik. A szerző ugyancsak itt említi meg Kossuth Györgyöt (Kossuth Lajos nagybátyját), akinek szintén fontos szerep jutott abban, hogy a közép-szlovákiai nyelvjárás emelkedett irodalmi nyelvi rangra, hiszen a Turóc megyei szlovák anyanyelvű magyar nemeség – Kossuth György is – az 1840-es években támogatta a szlovák nemzeti mozgalmat.

Demmel kutatásai során forrásként felhasználta prenumerációs, azaz előfizetői listákat, utalva azok kiemelkedő forrásértékére. Az előfizetési rendszer vizsgálata során rendkívül érdekes megfigyelést tesz, miközben megpróbálja rekonstruálni a *Slovenské*

národňuje novini (a Štúr szerkesztette első szlovák nyelvű politikai lap) előfizetői körét: minél kiterjedtebb volt a kapcsolathálózat, annál több előfizetőt tudott felsorakoztatni egy-egy kiadó. Az előfizetési rendszerre is érvényes az a megállapítás, miszerint ez annál szélesebb körű, minél több úgynevezett gyenge (ismerősi) kapcsolattal rendelkezett a szerkesztő és/vagy kiadó. A baráti kapcsolatok ugyanis mindig behatároltak, hiszen a barátok ismerősi köre is jórészt megegyezik, ezzel szemben az ismerősök baráti köre jóval több ismeretlen emberből áll, így szélesedhet a kapcsolatháló.

A szerző vizsgálja Štúr szerepét az utolsó rendi országgyűlésen, ahol Zólyom szabad királyi város követeként vett részt. Az országgyűlésen védte „megbízói” érdekeit, valamint felszólalt a társadalmi változások szükségessége érdekében. Itt fűzte szorosabbra viszonyát a horvát nemességgel, valamint Josip Rajačić szerb metropolitával.

Érdekes kérdés Štúr esetleges öngyilkosságának vizsgálata. 1855 decemberében vadászni indult néhány társával Modor város határába, ahol saját puskájával lőtte lábba magát, majd január 12-én belehalt sebesülésébe. A szerző megvizsgálja, Štúr vé-

get akart-e vetni életének, vagy pedig bal-eset történt. A rendelkezésre álló források alapján azonban nem lehet minden kétséget kizáróan tisztázni ezt a kérdést, ám Demmel számos érvet felsorol az öngyilkosság teóriájának cáfolatára.

Demmel József hiánypótló munkája minden, a téma iránt érdeklődő olvasó számára ajánlott mű, ugyan rengeteg szak kifejezés szerepel benne, hiszen történészi szakmunkáról beszélünk, ezért elsősorban „szakmabeliek” számára íródott, de úgy gondolom a „laikusok” is bátran forgathatják. Rengeteg új információval gyarapítja tudásunkat. A kötet legnagyobb hibájának névmutató hiányát tartom, hiszen a mű bővelkedik a nevekben, ezért szükség lenne a könyvben szereplő nevek gyűjteményére egy külön fejezetben. Mindenképp emeli a munka színvonalát, hogy eltávolodik a korábbi Štúr-értelmezésektől, visszahelyezi őt a 19. századi Magyarország társadalmi viszonyai közé, s személyét a maga komplexitásában mutatja be.

BENYUS MÁTÉ